

ΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΥΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑ

Υ Π Ο
ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, δ. Θ.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ¹.

Clemen G., Die Apostelgeschichte im Lichte der neueren Text-, Quellen- und historisch-kritischen Forschung, Giessen 1905. Robertson A. T., Luke the Historian in the Light of Research, Edinburgh 1920. Loisy A., Les Actes des Apôtres, Paris 1920, § 2: Le travail critique sur le livre des Actes 17-50. McGiffert A. C., The historical Criticism of Acts in Germany, The Beginnings of Christianity II, London 1922, 363-395. Dibelius M., Zur Formgeschichte der Apostelgeschichte ThR NF 3 (1931) 233-242. Goguel M., Introduction au Nouveau Testament III, Paris 1922, 37ff. Linton O., Das Problem der Urkirche in der neueren Forschung. Eine kritische Darstellung, Uppsala 1932. Kümmel W. G., Das Urchristentum, ThR NF 14 (1942) 81-95·155-175·17 (1949) 3-50. 103-142·18 (1950) 1-53·22 (1954) 138-170. 191-211. Dupont J., Les Problèmes du Livre des Actes d'après les travaux récents, Louvain 1950. Les sources du Livre des Actes. Etat de la question, Bruxelles 1960. Bruce F. F., The True Apostolic Succession. Recent Study of the Book of Acts, Interpretation 13 (1959) 131-143. Mattill A. J., Luke as a Historian in Criticism since 1840. Dissert. Vouderbild University 1959. Grässer E., Die Apostelgeschichte in der Forschung der Gegenwart, ThR NF 26 (1960) 93-167. Barrett C. K., Luke the Historian in recent Study, London 1961. Bieder W., Die Apostelgeschichte in der Historie (Theol. Studien 61), Zürich 1960. Williams C. S. C., Luke-Acts in recent Study, Exposit. Times 73 (1961/62) 133-136. Guthrie D., Recent Literature on the Acts of the Apostles, Vox Evangelica. Biblical and Historical Essays by Members of the London Bible College (1962) 2 (1963) 33ff.

Σύμψασαν τὴν ἐπὶ τῶν Πραξ. βιβλιογραφίαν συνεγκέντρωσαν εἰς ὀγκώδη τόμον (6646 ἐργασίαι!) οἱ Mattill A. J.—Mattill M., A classified Bibliography of Literature on the Acts of the Apostles (New Testament Tools and Studies VII), Leiden 1966.

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ (κατ' ἐκλογὴν).

Bauernfeind O., Die Apostelgeschichte, Leipzig 1939. The Beginnings

1. Πίνακx συντμήσεων τῶν β.βλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὡς καὶ τῶν ξενογλώσσων περιοδικῶν πρβλ. ἐν Ἑθρσκ. καὶ Ἑθελὴ Ἑγκυκλοπαιδεία καὶ Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3η ἔκδ.

of Christianity, Vol IV: English Translation and Commentary, ed. by Kirsopp Lake and Henry J. Cadbury, London 1933. Beyer H. W., Die Apostelgeschichte, Göttingen 1957⁸. Bruce F., The Acts of the Apostles. The Greek Text with Introduction and Commentary, London 1952². Cerfaux L.—Dupont D. J. Les Actes des Apôtres (La Sainte Bible de Jérusalem), Paris 1958². Conzelmann H., Die Apostelgeschichte, Tübingen 1963. Haenchen E., Die Apostelgeschichte neu übersetzt und erklärt (Meyer-Kommentar), Göttingen 1965¹⁴. Holtzmann H., Die Apostelgeschichte, Tübingen/Leipzig 1901³. Jacquier E., Les Actes des Apôtres. Etudes Bibliques, Paris 1926. Loisy W., Les Actes des Apôtres, Paris 1920. Preuschen E., Die Apostelgeschichte, Tübingen 1913. Renié R. P. J., Les Actes des Apôtres, Lyon/Paris 1954. Stählin G., Die Apostelgeschichte, Göttingen 1962. Τρεμπέλα Π., Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Ἀθήναι 1955. Wendt H., Die Apostelgeschichte (Meyer-Kommentar), Göttingen 1913⁹. Wikenhauser A., Die Apostelgeschichte, Regensburg 1956⁴. Williams C. S. C., A Commentary of the Acts of the Apostles, London 1957. Zahn T. h., Die Apostelgeschichte des Lucas, Leipzig-Erlangen, I:1919' II:1921.

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (κατ' ἐκλογὴν).

Asting R., Die Verkündigung des Wortes im Urchristentum, dargestellt an den Begriffen «Wort Gottes», «Evangelium» und «Zeugnis», Stuttgart 1939. Baer H. von, Der Heilige Geist in den Lukasschriften, Stuttgart 1926. Barrett C. K., The Holy Spirit and the Gospel Tradition, London 1954². Baurnfeind O., Zur Frage der Entscheidung zwischen Paulus und Lukas, ZsystTh 23 (1954) 59-88. Bieder W., Die Königsherrschaft Gottes in der Apostelgeschichte des Lukas, Evangelisches Missionsmagazin NF 104 (1960) 2-8. Black M., An Aramaic Approach to the Gospel and Acts, Oxford 1954². Braun H. Zur Terminologie der Acta von der Auferstehung Jesu, ThLZ 77 (1952) 533ff. Studien zum NT und seiner Umwelt, Tübingen 1962, 173-177. Burchard Ch., Der dreizehnte Zeuge. Traditions- und kompositiosgeschichtliche Untersuchungen zu Lukas' Darstellung der Frühzeit des Paulus, Göttingen 1970. Cadbury H. J., The Making of Luke-Acts, London 1958². The Book of Acts in History, London 1955. Acts and Eschatology, in: The Background of the NT and its Eschatology, Studies in honour of C.H. Dodd, Cambridge 1964, 300-321. Conzelmann H., Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas, Tübingen 1964⁵. Zur Lukasanalyse, ZThK 49 (1952) 16-33. Dahl N. A., Das Volk Gottes. Eine Untersuchung zum Kirchenbewusstsein des Urchristentums, Oslo 1941. «A People for His Name» (Acts xv:14), NTSt 4 (1958) 319-27. Dibelius M., Aufsätze zur Apostelgeschichte (hrsg. von H. Greeven), Göttingen 1957. Dix Gr. Dom, Jew and Greek. A Study in the primitive Church, Westminster 1955². Dodd C. H., The Apostolic Preaching and its Developments, London 1963. Dupont J., Les problèmes du Livre des Actes d' après les travaux récents, Louvain 1950. Le Nom d' Apôtres a-t-il été donné aux Douze par Jésus? 1956. Λαὸς ἐξ ἔθνῶν (Act. xv. 14), NTSt 3 (1957) 47-50. Le salut des gentils et le livre des Actes, NTSt 6 (1960) 132-155. Easton B. S., Early Christianity. The Purpose of the Acts of the Apostles and other Papers, edited by F. C. Grant, London 1955. Ehrhardt A., The Constitution and Purpose of the Acts of the Apostles, StTh 12, 1958. 45-79, Evans C. F., The Kerygma, JThSt 7 (1956) 25-41. Flender

H., Heil und Geschichte in der Theologie des Lukas, München 1965. Gärtner B., The Areopagus Speech and Natural Revelation, Lund 1955. Gewiess J., Die Urapostolische Heilsverkündigung nach der Apostelgeschichte, Breslau 1939. Goguel M., La naissance du Christianisme, Paris 1955. Les premiers temps de l'Eglise, Neuchâtel-Paris 1949. Grässer E., Das Problem der Parusieverzögerung in den synoptischen Evangelien und in der Apg, Berlin 1957. Grundmann W., Der Pfingstbericht der Apg in seinem theologischen Sinn, StTh 2, 1964, 584-594. Haenchen E., Tradition und Komposition in der Apg, ZThK 52 (1955) 205ff. Gott und Mensch, Tübingen 1965, 206-226. Harnack A. von, Die Apostelgeschichte (Beiträge zur Einleitung in das NT 3), Leipzig 1908: Neue Untersuchungen zur Apg und zur Abfassungszeit der synoptischen Evangelien (Beiträge zur Einleitung in das NT 4), Leipzig 1911. Die Bezeichnung Jesu als Knecht Gottes und ihre Geschichte in der alten Kirche, SBA 1926, 212ff. Jeremias J., Untersuchungen zum Quellenproblem der Apg, ZNW 36 (1937) 205-221. Keck L. — Martin J. L., (ed.) Studies in Luke-Acts. Essays presented in honor of P. Schubert, London 1968. Klein G., Die Zwölf Apostel. Ursprung und Gestalt einer Idee, Göttingen 1961. Klijn A. F. J., Stephen's Speech Acts 7, 2-53, NTSt 4 (1958) 25-31. The Acts of the Apostles, Cambridge 1948. Kretschmar G., Himmelfahrt und Pfingsten, ZKG 66 (1954/55) 209-253. Lampe G. W. H., The Holy Spirit in the Writings of St. Luke, in: D. E. Nineham, Studies in the Gospels. Essays in memory of R. H. Lightfoot, Oxford 1957², 159-200. Linton O., Das Problem der Urkirche in der neueren Forschung, Uppsala 1932. Lohse E., Die Bedeutung des Pfingstberichtes im Rahmen des Lukanischen Geschichtswerkes, EvTh 13 (1953) 422-436. Lukas als Theologe der Heilsgeschichte, EvTh 9 (1954) 256-275. Luck U., Kerygma, Tradition und Geschichte Jesu bei Lukas, ZThK 57 (1960) 51-66. Menoud Ph. — H., Le plan des Actes des Apôtres, NTSt 2 (1951) 44-51. Morgenthaler R., Die lukanische Geschichtsschreibung als Zeugnis, Zürich 1948: Gestalt. Zürich 1949: Gehalt. Muncck J., Das älteste Christentum in der Apostelgeschichte (ἀποστολή), Dansk teologisk Tidsskrift 16 (1953) 129ff. Mundle W., Das Apostelbild der Apg, ZNW 27 (1928) 36-54. O'Neil J. C., The Use of Kyrios in the Book of Acts, ScJTh 8 (1955) 155ff. The Theology of Acts in its Historical Setting, London 1961. Oulton J. E. L., The Holy Spirit, Baptism and Laying on of Hands in Acts, ExpTim 66 (1954-55) 236-240. Reicke B., Glauben und Leben der Urgemeinde, Bemerkungen zu Apg 1-7, Zürich 1957. Schulze C., Das Paulusbild des Lukas. Ein historisch-exegetischer Versuch als Beitrag zur Erforschung der lukanischen Theologie. Dissert. Kiel 1961. Schweizer E., Zu den Reden der Apg, ThZ 13 (1957) 1-11. Simon M., St. Stephen and the Hellenists in the Primitive Church, Strassburg 1958. Smallley S., The Christology of Acts, ExpTim 73 (1952/53) 358-362. Smith R. H., History and Eschatology in Luke-Acts, Conc. Theol. Monthly 29 (1958) 881-901. Snape H. C., The Composition of the Lukan Writings, HThR 53 (1960) 27ff. Soltau W., Die Herkunft der Reden in der Apg, ZNW 4 (1903) 128ff. Sparks H. F. D., The Semitisms of the Acts, JThSt NS 1 (1950) 16ff. Stagg F., The Book of Acts. The Early Struggle for an Unhindered Gospel, Nashville, Tennessee 1955. Steppvort P. A. van, The Interpretation of the Ascension in Luke and Acts, NTSt 5 (1958) 30-42. Stonehouse N. B., Paul before the Areopag and other NT Studies, London 1957. Tannehill R., A Study in the Theology of Luke-Acts, AThR 43 (1961) 195ff. Torrey C. C., The Composition and Date of Acts, Harvard Theol.

Studies I, Cambridge 1916. T r o c m é E., Le «Livre des Actes» et l'histoire, Paris 1957. U n n i k W. C., van, The Book of Acts, The Confirmation of the Gospel, NovTest 4 (1960) 26-59. V i e l h a u e r P h., Zum «Paulinismus» der Apg, EvTh 10 (1950/51) 1-15. V o s s G., Die Christologie der lukanischen Schriften in Grundzügen, Brügge 1965. W i k e n h a u s e r A., Die Apostelgeschichte und ihr Geschichtswert, Münster 1921. W i l k e n s U., Die Missionsreden der Apg. Form- und traditions-geschichtliche Untersuchungen, Neukirchen 1961. W i l s o n J. A., Luke's Role as a Theologian and Historian in Acts 6, 1-8,3, Dissert. Emory University 1962. W i n t e r P., On Luke and Lucan Sources, ZNW 47 (1956) 217ff. Z i m m e r m a n n H., Die Sammelberichte der Apostelgeschichte, BZ NF5 (1961) 71-82. Β ο ὕ λ γ α ρ η X., Ἡ περὶ σωτηρίας διδασκαλία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, Ἀθήναι 1971. Γ α λ ί τ η Γ., Εἰσαγωγή εἰς τοὺς λόγους τοῦ Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, Ἀθήναι 1962. Χριστολογία τῶν λόγων τοῦ Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, Ἀθήναι 1963. Ἰ ω α ν ν ῖ δ ο υ Β., Ἀποστόλων Πράξεις, ΘHE 2, 1204-1218. Π α ν α γ ο π ο ὕ λ ο υ Ἰ. Ὁ Θεὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία. Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῶν Πράξεων Ἀποστόλων, Ἀθήναι 1969. Χ ρ ῆ σ τ ο υ Π., Ἡ προέλευσις τῶν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων λόγων, Θεολογία 24 (1953) 94-116 καὶ ἀνάτυπον².

2. Ὁ ἀναγνώστης παρακαλεῖται ὅπως συμβουλευῆται τὸν βιβλιογραφικὸν πίνακα ὁσάκις ἐν τῷ κειμένῳ ἀνευρίσκει μόνον τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων ἢ συντμήσεις τῶν ἔργων των.

Προλεγόμενα.

Ἡ κριτικὴ ἔρευνα τῶν Πράξεων ἀρχεται οὐσιαστικῶς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, τὴν ἐποχὴν δηλ. κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐρευνητικὴ διανόησις ἀπεδεσμεύθη τῶν δογματικῶν κατηγοριῶν τοῦ μεσαίωνα καὶ ἀνεζήτησε νέας μεθόδους καὶ κατηγορίας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Εἰς τὰς καταβολὰς τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης ὁ χειραφετηθεὶς κριτικὸς νοῦς ἠμφεσβήτησε πρωτίστως τὴν παραδεδομένην διδασκαλίαν περὶ τῆς θεοπνευστίας τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ὁ δὲ κανὼν τῆς Κ.Δ. ἐξελήφθη ὡς προϊὼν ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ ὡς ἀπόληξις μακρῶν καὶ πεισιμόνων θεολογικῶν ἐρίδων. Ὡς τοιοῦτος δὲν ἀπαιτεῖ πλέον τὴν δογματικὴν δέσμευσιν, ἀλλ' ἀντιθέτως εὐνοεῖ τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν τῶν βιβλικῶν κειμένων συμφώνως πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς λογικῆς. Ἀναφορικῶς πρὸς τὰς Πράξεις, ἡ γενικὴ αὕτη ἀρχὴ ὠδήγησε κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν συντριβὴν τῆς παραδοσιακῆς εἰκόνας τοῦ μεσαίωνα, ἡ ὁποία ἐνεφάνιζε τὰς Πράξεις ὡς ἱστορίαν πάντων τῶν ἀποστόλων, ὡς τὴν πρώτην δηλ. αὐθεντικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, συγγραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ συνοδοῦ τοῦ Παύλου, τοῦ ἱατροῦ Λουκᾶ. Ἡ ἱστορικο-κριτικὴ ἔρευνα, ἐντελῶς ἀδέσμευτος πάσης προϋποθέσεως, θέτει ἀπ' ἀρχῆς τὰ βασικὰ ἐρωτήματα: Τίς ὁ φιλολογικὸς χαρακτήρ τῶν Πράξεων, τίς ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν, τί εἶδους πηγὰς χρησιμοποιοεῖ οὗτος καὶ ποία ἡ πραγματικὴ μαρτυρία αὐτῶν³;

Ὁ χαρακτήρ.

Τὸ πρόβλημα τοῦ χαρακτῆρος τῶν Πράξεων ἐτέθη, ἐν ὅλη τῇ ὀξύτητι αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ F. C h r. B a u r καὶ τῆς γνωστῆς ὑπ' αὐτοῦ κατευθυνομένης σχολῆς

3. Εἰς μίαν συνοπτικὴν πληροφοριακὴν ἔκθεσιν τῆς ἐρεύνης, ὡς ἡ παρούσα, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ κριτικὴ ἀξιολόγησις τῶν παρατιθεμένων ἀπόψεων καὶ πορισμάτων. Ἀντὶ τούτου περιουζόμεθα, ὅπως ἐκφέρωμεν τὰς γενικὰς ἡμῶν παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐγκυρότητα καὶ τὰ ὅρια τῆς ἀκλινοθυμένης ἐρμηνευτικῆς μεθόδου. Ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς τὰς ἐν τέλει τῆς παρούσης ἐκθέσεως διατυπούμενας προσωπικὰς ἀπόψεις. Κριτικὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀπόψεων τῶν ἐπὶ μέρους ἐρευνητῶν πρβλ. ἐν E. H a e n - c h e n, Die Apostelgeschichte 13-47, τὴν ἔκθεσιν τοῦ ὁποίου ἐν πολλοῖς προϋποθέτομεν.

τῆς Τυβίγγης. Ἡ πρὸ αὐτοῦ ἔρευνα εἶχε προσπαθήσει νὰ διακριβώσῃ κυρίως γενικὰ θέματα τῶν Πράξεων, χωρὶς νὰ κινῆται πρὸς μίαν γενικὴν κατεύθυνσιν⁴. Ὁ Β a u r ἀντιθέτως, ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι μιὰ ἐποχὴ δύναται νὰ κατανοηθῇ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κεντρικῶν αὐτῆς προβλημάτων, προσεπάθησε βασικῶς νὰ διακριβώσῃ τὸ γενικὸν θέμα τῆς Κ.Δ., ἵνα ἀκολούθως θέσῃ ὑπὸ τὸ φῶς τούτου τὰ ἐπίλοιπα θέματα τῆς Κ.Δ./κῆς μαρτυρίας. Ὁ Β a u r ὠδηγήθη εἰς τὸ ἀκόλουθον πόρισμα: Ὁ ἀρχέγονος χριστιανισμὸς εἶναι τὸ πεδίον ἐνὸς δριμυτάτου ἀγῶνος μεταξύ δύο χριστιανικῶν μερίδων, τῶν ἐξ Ἰουδαίων (εὐαγγέλιον τῆς περιτομῆς) καὶ τῶν ἐξ ἔθνῶν (εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου) χριστιανῶν, τῆς δυνάμεως δηλ. τῆς παραδόσεως καὶ τῆς δυνάμεως τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Παῦλος, ὁ ἀρχηγέτης τῶν ἐξ ἔθνῶν χριστιανῶν, εἶναι ὁ κῆρυξ τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ ὁ Πέτρος, ὁ ἐκπρόσωπος τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν, εἶναι ὁ εὐαγγελιστὴς τῆς περιτομῆς⁵. Αἱ Πράξεις προσπαθοῦν καταφανῶς νὰ συνδιαλλάξουν τὰ ἀντίδρομα ταῦτα εὐαγγέλια. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως πληρώνουν αὐταὶ ἀκριβὸν τίμημα, διότι διαστρέφουν τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀξιοπιστοὺς μαρτυρίας τῶν παυλείων ἐπιστολῶν. Τὸ πόρισμα εἶναι εὐλογον: αἱ Πράξεις ἀνήκουν εἰς τὸ τελικὸν στάδιον τῆς διαλλακτικῆς ταύτης πορείας, συνεγράφησαν δηλ. ὑφ' ἐνὸς ἀγνώστου συγγραφέως κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα καὶ δὲν δύναται νὰ ἐγείρουν, ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν, ἀξιώσιν τινα ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας.

Ἡ χορεία τῶν μαθητῶν καὶ ἐπιγόνων τοῦ Β a u r, μεταξύ δ' αὐτῶν ὁ A. S c h w e g l e r καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ E. Z e l l e r, προεχώρησεν ἔτι περαιτέρω. Ὁ Β a u r δὲν εἶχεν ἀποκλείσει τὴν δυνατότητα, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων ἐχρησιμοποίησε προεργασίαν ἢ ἡμερολόγιον τοῦ Λουκᾶ, ὅτι δηλ. αἱ Πράξεις πιθανὸν νὰ εἶναι σπουδαία ἱστορικὴ πηγὴ τοῦ ἀρχέγονου χριστιανισμοῦ. Ἀντιθέτως, οἱ ἀναφερθέντες μαθηταὶ ἐθεώρησαν τὰς Πράξεις ὡς κείμενον διαλλακτικὸν ὑπὸ μορφὴν ἱστορίας, δ.ἀ τοῦ ὁποῦ ὁ συγγραφεὺς διαστρεβλώνει τὴν παράδοσιν. Ὅθεν αἱ Πράξεις ὡς κείμενον «διαλλακτικῶν τάσεων» ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν, ἔχουν ἱστορικὴν ἀξίαν μόνον διὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὰς συνθήκας,

4. Πρβλ. π.χ. K. S c h r a d e r, Der Apostel Paulus, Band 5, 1836, ὅστις πρῶτος διεπίστωσεν ὅτι ὁ Παῦλος τῶν Πράξεων εἶναι ἐντελῶς διάφορος ἐκείνου τῶν παυλείων ἐπιστολῶν.

5. Τὰ κυριώτερα ἀποσπύσματα ἐκ τῶν κλασσικῶν συγγραμμάτων τοῦ Β a u r — τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύγγραμμα διὰ τὸ θέμα ἡμῶν εἶναι: Paulus, der Apostel Jesu Christi. Sein Leben und Wirken, seine Briefe und seine Lehre. Ein Beitrag zu einer kritischen Geschichte des Urchristentums, Stuttgart 1845 (1866/67²) — βλ. ἐν: W. G. K ü m m e l, Das Neue Testament. Geschichte und Erforschung seiner Probleme, Freiburg-München 1958, 156 ἐξ.

ὕφ' ἃς συνεγράφησαν, δηλ. διὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου αἰῶνος⁶. Ἡ αὐθαίρετος αὕτη ἀπλοποίησις τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρχεγόνου χριστιανισμοῦ, καθ' ἣν ἀνυψώθη ἐν μόνον πρόβλημα τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ καταβολῶν εἰς κινήτηριον ἀρχήν, ἐπεσήμανε καὶ τὴν χρεωκοπίαν τῆς σχηματικῆς αὐτῆς ἐρμηνείας τοῦ Baur καὶ τῶν μαθητῶν του.

Ἡ κρίσις προῆλθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ κύκλου τῶν προσκειμένων πρὸς τὸν Baur, ἥτοι ὑπ' ἀνδρῶν ὡς τῶν E. Reuss⁷, A. Hilgenfeld⁸, A. Ritschl⁹ καὶ H. J. Holtzmann¹⁰. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἐνῶ καθ' ἀρχὴν συνεφώνουν πρὸς τὸν Baur ὅτι ἡ Κ.Δ. εἰς τὸ γενικὸν θέμα τῆς δικαιοσύνης διὰ τοῦ νόμου ἢ μὴ ἐμφανίζει ἀντιφάσεις, παρὰ ταῦτα προσεπάθησαν νὰ διορθώσουν τὸ ὑπ' αὐτοῦ προβληθὲν ἱστορικὸν σχῆμα. Ἐκ τοῦ κύκλου τούτου προέρχεται ἡ διαπίστωσις, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ταυτίσωμεν τὸν Παῦλον μετὰ τοῦ ἐξ ἔθνῶν χριστιανισμοῦ, ἐπειδὴ ἡ δ.δασκαλία τοῦ πρώτου περὶ δικαιοσύνης διὰ μόνης τῆς πίστεως κατενοήθη ὑπ' ὀλιγίστων μόνον ὁπαδῶν του. Ὡς ἐκ τούτου, διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὸν ἀρχέγονον χριστιανισμόν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει καὶ πρὸ παντὸς τὸν Παῦλον ἐν τῇ θεολογικῇ αὐτοῦ ἰδιομορφίᾳ, εἶναι ἀναγκαῖον, ὅπως πρωτίστως «διαχωρίσωμεν» εὐκρινῶς προκειμένου νὰ «συνθέσωμεν»¹¹. Οὕτως εἰς τὴν συζήτησιν ἐμβάλλεται τὸ ἀκανθῶδες ἱστορικὸν θέμα τῆς κοινῆς παραδόσεως, ἣν ἐνδεχομένως συμμερίζονται ἀμφότεραι αἱ παρατάξεις. Αἱ ὑπάρχουσαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Πράξεων καὶ τῶν παυλείων ἐπιστολῶν δέον ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἐκεῖναι ἀποδίδουν τὴν ἀπλοποιηθεῖσαν εἰκόνα τῆς πρωτο-χριστιανικῆς ἱστορίας, ὡς αὕτη παρεδόθη ὑπὸ τῶν ἐξ ἔθνῶν χριστιανῶν τῆς πρώτου μεταποστολικῆς ἐποχῆς. Τὸ γενικὸν πόρισμα διετύπωσεν ὁ A. Jülicher: «οὔτε ὁ Παῦλος ἐξιουδαίζεται, οὔτε ὁ Πέτρος ἐκπαυλινίζεται, ἀλλ' ἀμφότεροι ἐκλουκανίζονται, δηλ. καθολικοποιῶνται»¹².

Ἡ σχηματικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἀρχεγόνου χριστιανισμοῦ τοῦ Baur ἐπο-

6. Das nachapostolische Zeitalter in den Hauptmomenten seiner Entwicklung I, II, Tübingen 1846. Ed. Zeller, Die Apostelgeschichte nach ihrem Inhalt und Ursprung kritisch untersucht, Stuttgart 1854.

7. Geschichte der heiligen Schriften Neuen Testaments, Halle 1842.

8. Das Urchristentum, Zeitschr. für wissenschaft. Theologie 1858, 54-140· 377-440· 562-602.

9. Die Entstehung der altkatholischen Kirche. Eine Kirchen- und dogmengeschichtliche Monographie, Bonn 1857².

10. Ἐν Zeitschr. für wissenschaft. Theologie 1882/83 καὶ Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in das Neue Testament, 1892³.

11. A. Ritschl, ἔργ. μν. σελ. 272.

12. A. Jülicher, Einleitung in das Neue Testament, Freiburg und Leipzig 1894, 263: «nicht Paulus wird judaisirt, nicht Petrus paulinisirt, sondern Paulus und Petrus lucanisirt, d.h. katholisirt».

λεμήθη δριμύτατα ὑπὸ φανατικῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς A. Neander¹³ προσεπάθησε, βάσει ὑπερβατικῆς ἐπιχειρηματολογίας (γενικὴ γραμμὴ: τὸ θεῖον συμβάλλεται μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου), ν' ἀντικρούσῃ τὴν ἱστορικο-κριτικὴν ἑρμηνείαν τοῦ Baug, ἐνῶ ὁ M. Schneckenburger ὑπεστήριξε τὴν ἱστορικὴν ἀξιοπιστίαν τῶν Πράξεων. Αὗται ἐξυπηρετοῦν βεβαίως ἀπολογητικὸν σκοπὸν, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ συγγραφεὺς Λουκᾶς διαστρέφει τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Ἡ διαφορὰ τῶν περὶ Παύλου μαρτυριῶν ἐν Πράξεσι πρὸς τὰς παυλείους ἐπιστολάς πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἐκλεκτικὴν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως¹⁴. Τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα δὲν ἐδυσκολεύθη ν' ἀναιρέσῃ ὁ Baug¹⁵.

Οἱ πραγματικοὶ καὶ ἐπικίνδυνοι ἀντίπαλοι τοῦ Baug ὠρμήθησαν ἐκ τῆς Ὀλλανδίας, ἐνθα αἱ ιδέαι αὐτοῦ ἐξελήφθησαν ὡς ἐπίθεσις κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καθόλου. Ἀδελφότης τις θεολόγων ἔθεσεν ὡς πρόγραμμα αὐτῆς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Παύλου, δηλ. τὴν πραγματικὴν σχέσιν τῶν διαφόρων χριστιανικῶν κοινοτήτων μεταξύ των καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐξ Ἰουδαίων ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν. Πρὸς τοῦτο προεκηρύχθη δις (1839 καὶ 1848) δημόσιος διαγωνισμός. Τὸ βραβεῖον ἔλαβεν ὁ G. V. Lechler¹⁶. Οὗτος ἀπεδέχθη τὸ αἷτημα τῆς τυβιγγεῖου σχολῆς πρὸς ἀντικειμενικὴν κατανόησιν τῶν ἱστορικῶν ἐξελικτικῶν φάσεων τοῦ ἀρχεγόνου χριστιανισμοῦ, ἀντετάχθη ὅμως σθεναρῶς κατὰ τῶν σχηματικῶν ἀντιπαραβολῶν τῶν ἐν αὐταῖς ἀξιουμένων τάσεων. Ἡ οὐσιαστικὴ ἀπόληξις τῆς ἀντιπαραβολῆς ταύτης εἶναι ἡ ἀνεύρεσις ἀντιφάσεων εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία συνεπιφέρει ἀναποφεύκτως τὴν ἀνατροπὴν αὐτοῦ. Ἡ ἱστορικὴ εἰκὼν τοῦ ἀρχεγόνου χριστιανισμοῦ ὅμως διαπνέεται ὑπὸ εἰρηνικοῦ πνεύματος· ὁ Παῦλος δὲν εἶναι «νομοκλάστης», ἀλλ' ἀποδέχεται τὰς διατάξεις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν οὐσιαστικαὶ ἀντιθέσεις μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀποστόλων, ἀλλὰ «τύποι», «διαβαθμίσεις» διδασκαλιῶν ὑπὸ μορφὴν μεμονωμένων περιπτώσεων καὶ οὐχὶ ἀσυμβιβάστων οὐσιαστικῶν ἀντιθέσεων. Τὴν μετὰ ταῦτα παρουσιαζομένην ἐξέλιξιν εἰς τὸν πρῶτον καθολικισμὸν δὲν προεκάλεσαν οἱ ἐξ Ἰουδαίων χριστιανοί, ἐφ' ὅσον οὔτοι ἀπώλεσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' οἱ ἐξ ἔθνῶν.

13. Geschichte der Pflanzung und Leitung der christlichen Kirche durch die Apostel I,II, Hamburg 1838.

14. Über den Zweck der Apostelgeschichte, Bern 1841.

15. Πρβλ. τὰς ἀπαντήσεις αὐτοῦ συνοψιζομένης ἐν E. Haenchen, Die Apostelgeschichte 17.

16. Das apostolische und nachapostolische Zeitalter mit Rücksicht auf Unterschied und Einheit zwischen Paulus und den übrigen Aposteln, zwischen Heidenchristen und Judenchristen, Haarlem 1852, Stuttgart 1857².

Ὁ ἐξ ἔθνῶν χριστιανισμός, βάσει φυσικῆς ἐξελιξέως, σχετικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν καὶ συνειδητῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸν γνωστικισμόν, ὠδηγήθη εἰς ἓν στάδιον θεοκρατικῆς καὶ συγγενοῦς πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν νομιστικῆς καὶ ἱεραρχικῆς ἐξελιξέως, ἡ ὁποία ἐπισημαίνει τὴν μεταπτώσιν εἰς τὸν πρῶτον καθολικισμόν. Αἱ Πράξεις εἶναι ἀκριβῶς τὸ κείμενον τοῦτο τῆς μεταπτώσεως.

Εἰς τὴν γραμμὴν ταύτην πρέπει νὰ ἐνταχθῇ καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ διαβοήτου Bruno Bauer. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ σχετικοῦ συγγράμματός του¹⁷ ἐκθέτει οὗτος συνοπτικῶς τὸ πρόγραμμά του: ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων εἶναι ἀνεξάρτητος δημιουργικὸς συνθέτης. Οὗτος ἐπιτυγχάνει νὰ μεταμορφώσῃ τὸν «θηρησκευτικὸν διαλεκτικόν», τὸν Παῦλον τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος πιστοποιεῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ δι' ἐπιμόχθων ἀγώνων καὶ ἐκουσίων παθῶν, εἰς μάγον καὶ θαυματοποιόν, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον, ἡ ἱεραποστολὴ τῶν ἔθνῶν, νομιμοποιεῖται ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπὸ τοῦ Ἰουδαϊζόντος Πέτρου. Οὕτω δὲν ὑπάρχει διαμάχη μετὰ Παύλου καὶ Πέτρου, ὁ δὲ Λουκᾶς ἐπιτυγχάνει νὰ ὀδηγήσῃ τὸν Ἰουδαϊζόντα χριστιανισμόν εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἡ ἐκκλησία δέ, ἡ ἀποδεχθεῖσα τὰς Πράξεις εἰς τὸν Κανόνα, νομιμοποιεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ὅθεν, ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τῶν Πράξεων εἶναι ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἔθνικὴ ἱεραποστολὴ δὲν εἶναι καρπὸς ἐνὸς νέου ἐπαναστατικοῦ προσανατολισμοῦ, καθ' ὅσον ὁ φορεὺς αὐτῆς, ὁ Παῦλος, καθυποτάσσεται εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς διοικήσεως ἐκκλησίας. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐκφέρεται ὑπὸ τοῦ Bauer ὁ χαρακτηριστικὸς δι' αὐτὸν ἀφορισμός, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει τρόπον τινὰ τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν αὐτονομίαν τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὁ Bauer ἐρωτᾷ: ποῖον ἦτο τὸ ἔργον τοῦ Παύλου κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ ἐπιδελίου συγγραφέως τῶν Πράξεων; «τίποτε τὸ καινὸν ἢ δημιουργικόν· οὗτος ἀπλῶς ἐποίησεν ὅ,τι ὁ οὐρανὸς ἠθέλησε καὶ πρὸ πολλοῦ, διὰ τοῦ Πέτρου, εἶχε θέσει εἰς ἐφαρμογὴν»¹⁸. Δηλαδή: δὲν δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ δημιουργικὴν πράξιν ἡ ὑποτακτικὴ ἀπάντησις εἰς τὴν κλήσιν τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ κατ' αὐτοῦ ὕβρις καὶ ἐπανάστασις!

Διὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν ἐποχὴν εἶναι συμπτωματικὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκ τῆς μανιώδους ταύτης κριτικῆς κατὰ τῶν Πράξεων προῆλθον οἱ ... πρόμαχοι αὐτῆς. Ὁ A. D. Loman¹⁹ καὶ ὁ R. Stec²⁰ π.χ. ἐποθετήσαν αὐτὰς χρονικῶς ἐνωρίτερον καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς, θεωρήσαντες ὁ μὲν πρῶτος τὰς περὶ τὸν Παῦλον μαρτυρίας τῶν παυλείων ἐπιστολῶν ὡς ἐξιδανίκευσιν τῆς ἱστορικῆς περὶ αὐτοῦ εἰκόνας, ὁ δὲ δεύτερος τὰς ἐν λόγῳ ἐπι-

17. Die Apostelgeschichte, eine Ausgleichung des Paulinismus und des Judenthums innerhalb der Kirche, 1852.

18. B. Bauer, ἔργ. μν. σελ. 53. 121. 123 ἐξ. Πρβλ. W. Bieder, 31 ἐξ.

19. Πρβλ. A. Schweitzer, Geschichte der paulinischen Forschung von der Reformation bis auf die Gegenwart, 1911, 98.

20. Der Galaterbrief nach seiner Echtheit untersucht, Berlin 1888.

στολάς ὡς ἔργον μιᾶς σχολῆς, τὴν δὲ διήγησιν τῶν Πράξεων ἱστορικῶς ἀξιόπιστον.

Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ B a u r προκληθεῖσαν ἐριστικὴν συζήτησιν ἔλαβον μέρος καὶ μὴ γερμανοὶ ἔρευνηταί, ὡς ὁ γνωστὸς J. B. L i g h t f o o t ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὁ E. R e n a n ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπολέμησε δριμέως τὰς ρίζοσπαστικὰς ἀρχὰς τοῦ B a u r καὶ ἀντέταξε συντηρητικὴν εἰκόνα τῆς ἐξελλίξεως τοῦ ἀρχεγόνου χριστιανισμοῦ²¹, ὁ δὲ δεῦτερος ὠδηγήθη, ἀνεξαρτήτως τοῦ B a u r, εἰς ἀξιόλογα συμπεράσματα. Ἐκκινήσας δηλ. οὗτος ἐκ τῆς γενικῆς ἰδέας, ὅτι περὶ τῶν καταβολῶν τῶν θρησκευτῶν πληροφοροῦμεθα μόνον ἐκ τῶν συγγραφῶν τῶν πιστῶν αὐτῶν, ὅτι δηλ. αἱ συγγραφαι τῆς K. Δ. εἶναι κείμενα πίστεως καὶ οὐχὶ ξένων καὶ ἀπαθῶν προσώπων, ἀπεφάνθη ὡς πρὸς τὰς Πράξεις ὅτι αὗται εἶναι δογματικο-ἱστορικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ἀποσκοπεῖ νὰ ἐπιστηρίξῃ τὰς θεολογικὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς ἢ νὰ διαδώσῃ προσφιλεῖς πρὸς τὸν συγγραφέα αὐτῶν ἰδέας· ὁ συγγραφεὺς Λουκᾶς ἐπιθυμεῖ ἄλλαις λέξεσι νὰ «οἰκοδομήσῃ». Τὴν «οἰκοδομήν» ὅμως ταύτην ἐννοεῖ ὁ R e n a n, κατὰ τὸ ρομαντικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, ὡς ἀνθρωπιστικὴν «προκοπήν»²².

Τὰ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ B a u r προκληθείσης συζητήσεως πορίσματα συνῴψισεν εἰς τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ ὁ F. O v e r b e c k, ὁ γνωστὸς φίλος τοῦ F. N i e t z s c h e²³: αἱ Πράξεις δὲν περιγράφουν τὸν ἀνταγωνισμόν δύο ἀντιμαχομένων μερίδων, διότι ἀπλούστατα αὗται δὲν ὑπάρχουν. Τὸ ἰουδαϊκὸν στοιχεῖον ἀφωμοιώθη ὑπὸ τοῦ ἐλληνιστικοῦ, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν σειρὰν του, προσπαθεῖ ν' ἀποδεσμευθῇ τοῦ ἀρχηγέτου αὐτοῦ, τοῦ Παύλου. Οὕτως ἡ αὐθεντικὴ παύλειος διδασκαλία, μὴ οὕσα πλέον κατανοητὴ, ἐγκαταλείπεται ὀριστικῶς. Ἡ οἰκουμενικὴ προοπτικὴ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος ἀνευρίσκεται ἤδη πρὸ τοῦ Παύλου καὶ προϋποτίθεται εἰς τὰς παυλείους ἐπιστολάς. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν ἰουδαϊζόντων ἐν Πράξεσιν εἶναι ἀκατανόητος. Ἐκεῖ ἔνθα διακρίβουται ὁ συνθετικὸς κάλαμος τοῦ Λουκᾶ εἶναι ἀδύνατος ἢ σύνθεσις ἱστορικῆς ἀξιόπιστου εἰκόνας· εἶναι ἀκατανόητον π.χ. διατὶ ὁ Λουκᾶς παραδίδει μίαν ἐντελῶς διεστρεβλωμένην εἰκόνα τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἡρώος του. Τελικὸν πόρισμα: αἱ Πράξεις εἶναι ἀπολογητικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ διαθέσῃ εὐμενῶς τὰς ῥωμαϊκὰς ἀρχὰς, ἵνα οὕτω προφυλάξῃ τοὺς χριστιανοὺς τῶν πολιτικῶν διαβουλῶν, εἶναι ἄλλαις λέξεσιν ὁ πρόδρομος τῆς μεταγενεστέρως ἀπολογητικῆς φιλολογίας. Ἡ συγγραφή αὐτῶν (ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἄγνωστος)

21. Λεπτομερεῖας πρβλ. ἐν J. W. H u n k i n, Beginnings 11, 419 ἐξ.

22. «amusez-vous, travaillez aussi!» εἶναι ἡ «οἰκοδομητικὴ» συμβουλή αὐτοῦ πρὸς τὴν νεότητα. Πρβλ. Realenzyklopädie für protest. Theologie und Kirche⁸ XVI, 654 ἐξ.

23. Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Neuen Testament I, 4 von W. M. L. W e t t e, 1870⁴, hrsg. von F r a n z O v e r b e c k.

δέον ὅπως ἐντοπισθῆ εἰς τὴν δευτέραν ἢ τρίτην δεκαετίαν τοῦ 2ου αἰῶνος, ἴσως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τραϊανοῦ, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ("Ἐφεσον;).

Τὴν «κριτικὴν τῶν τάσεων» κατακλείει ὁ J. W e i s s²⁴. Οὗτος ἐξαρτώμενος ἀπὸ τοῦ F. O v e r b e c k ἐπιμένει ἐπὶ τῆς φιλολογικο-ιστορικῆς ἐρμηνείας τῶν Πράξεων. Ὑπὸ τοιαύτην προοπτικὴν αὐταὶ ἴστανται πλησιέστερον πρὸς τοὺς ἀπολογητὰς ἢ τὸν Παῦλον, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπολογοῦνται ἐνώπιον ἐθνικῶν περὶ τῆς ἀθωότητος τῶν χριστιανῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ διακηρύττουν τὴν ἱστορικὴν χρεωκοπίαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Οὕτως, ὁ χριστιανισμὸς κατ' αὐτὸν εἶναι ὁ ἀποκεκαθαρμένος Ἰουδαϊσμός, ὁ ὁποῖος εὐαγγελίζεται τὴν πλήρωσιν τῶν Ἰουδαϊκῶν προσδοκιῶν. Ὁ Ἰουδαϊσμὸς δηλ. ἀντικαθίσταται ὀριστικῶς ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ «κριτικὴ τῶν τάσεων» (Tendenzkritik), ὡς συνωψίσασμεν ταύτην ἀνωτέρω, προσεπάθησε νὰ διαγνώσῃ τὸν σκοπὸν τῶν Πράξεων, ν' ἀνεύρῃ τὰς ὑποκρυπτομένας τάσεις καὶ τὴν γενικὴν γραμμὴν, ἣν πιστῶς ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν. Ἡ ὑπὸ προϋποθέσεων θεολογικῶν ὀδηγηθεῖσα ἔρευνα διέγνωσεν εἰς τὰς Πράξεις διπλὴν σκοπιμότητα: ἀπολογητικὴν καὶ ἱστορικὴν. Αἱ Πράξεις δηλ. ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἀποσκοποῦν νὰ διαλλάξουν ἢ νὰ συμβιβάσουν τὰς δύο ἀνταγωνιζομένας παρατάξεις τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου καὶ νὰ προβάλλουν οὕτω τὸν πρῶτον καθολικισμὸν, ὡς τὴν διὰ τῆς συμβολῆς ἀμφοτέρων ἐπιτευχθεῖσαν σύνθεσιν. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη διαπίστωσις. Ἡ δευτέρα τονίζει τὸν πολιτικο-ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα τῶν Πράξεων, καθ' ὃν ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ προσεταιρισθῆ τὰς ῥωμαϊκὰς ἀρχὰς καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ τὸν ἀναδυόμενον χριστιανισμὸν τὰ προνόμια τῆς religio licita, νὰ προβάλλῃ δηλ. εἰς τὸ παγκόσμιον προσκῆνιον τὴν ἀξίωσιν τῆς νέας θρησκείας. Καὶ διὰ τὰς δύο κατευθύνσεις αἱ Πράξεις συνεγράφησαν ὑφ' ἐνὸς ἀγνώστου ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα.

Ἡ ἀπολογητικὴ αὕτη σκοπιμότης τῶν Πράξεων δὲν ἀποκλείει ὅπωςδῆποτε ἱστορικὴν τινα ἀξίωσιν. Ὁ Λουκᾶς (ὁσάκις τίθεται τὸ θέμα τῆς ἱστορικότητος ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζεται Λουκᾶς, χωρὶς βέβαια νὰ ταυτίζεται πάντοτε πρὸς τὸν συνοδὸν τοῦ Παύλου), ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ ὅπως διαλλάξῃ τὰς δύο ἀντιμαχομένας παρατάξεις, ἐχρησιμοποίησε καὶ παρέδωκεν ὠρισμένας μόνον ἱστορικὰς ἀληθείας. Ἡ ἱστορικὴ δηλ. εἰκὼν τῶν Πράξεων δὲν εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς ἀξιόπιστος, περιέχει ὅμως καὶ ἱστορικὰς ἀξιόπιστους μαρτυρίας. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐξεπροσώπησαν ὀλίγοι μόνον ἐρευνῆται τῆς «κριτικῆς τῶν τάσεων». Ὅταν ὁμοῦς κατενόηθη ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ B a u r, τὸ ὁποῖον καθώρισε τὴν ὅλην συζήτησιν, ἦτο μονομερές, ἐστράφη ἡ προσοχὴ ὀλίγον κατ' ὀλίγον πρὸς τὴν ἱστορικὴν μαρτυρίαν τῶν Πράξεων. Ἡ στροφὴ αὕτη ἐπισημαίνει τὴν

24. Absicht und literarischer Charakter der Apostelgeschichte, 1897.

ἐναρξίν τῆς δευτέρας φάσεως τῆς ἐρεύνης αὐτῶν, τῆς οὕτω καλουμένης «κριτικῆς τῶν πηγῶν» (Quellenkritik).

Τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν.

Ἡ «κριτικὴ τῶν πηγῶν» ὠρμήθη ἐκ τῆς γενικῆς διαπιστώσεως ὅτι αἱ Πράξεις εἶναι ἀποσπασματικαί, ἡ δὲ μαρτυρία αὐτῶν πολυειδῆς καὶ ἀνομοιογενής. Ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τῆς «κριτικῆς τῶν τάσεων» ἐξήγησις, καθ' ἣν ὁ ἀποσπασματικὸς οὗτος χαρακτήρ πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως, δὲν ἔλυε πάντα τὰ προβλήματα. Οὕτως οἱ ἐρευνηταὶ ὑπελόγησαν μὲ μίαν ἄλλην δυνατότητα. Ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων πιθανὸν νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ προϋπαρχουσῶν πηγῶν, ἧτοι ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι «ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν» (Λουκ. 1,1), καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ εἶναι περιωρισμένη. Ἡ ἰδιομορφία τῶν Πράξεων ὀφείλεται οὕτως εἰς τὴν φύσιν τῶν ὑποκειμένων πηγῶν. Ἡ ἰδέα αὕτη ὠδήγησε νῦν τὴν ἔρευναν μὲ ἀκατάσχετον ὄρμην εἰς ἀκανθώδη ἀτραπὸν, πρὸς ἐξακριβωσιν καὶ ἐντόπισιν τῶν ὀπισθεν τῶν ἐπὶ μέρους ἐνοτήτων τῶν Πράξεων ὑποκρυπτομένων πηγῶν.

Τὸ θέμα τῶν πηγῶν ἐν Πράξεσι καθόλου ἔθεσε πρῶτος ὁ B. J. Königs-mann εἰς τὴν διδακτορικὴν του διατριβήν²⁵. Ὁ συγγραφεὺς ἀπεδέχθη τὴν ὑπαρξίν γραπτῶν πηγῶν, ὀδηγηθεὶς ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ προλόγου τοῦ Λουκᾶ, τῆς διαφορᾶς ὕφους καὶ τῶν ἀντιφάσεων ἐν τῇ διηγῆσει τῶν Πράξεων, χωρὶς ὅμως νὰ προσπαθῆσῃ νὰ διαχωρίσῃ ἢ προσδιορίσῃ ταύτας. Τὸ οὐσιαστικὸν πόρισμα τοῦ Königs-mann εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων πρέπει νὰ διακριθῆ ἐκείνου τῶν «ἡμεῖς-ἑδαφίων», ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν εἶναι αὐτόπτης μάρτυς τῶν γεγονότων, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ τρίτου εὐαγγελιστοῦ.

Ἡ θεωρία αὕτη τῶν γραπτῶν πηγῶν ἐγένετο ἀποδεκτὴ μετὰ σχετικῶν τροποποιήσεων ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν. Οὕτως ὁ J. A. Bolten²⁶ ὑπέθεσε τὴν χρησιμοποίησιν, μετάφρασιν καὶ ἐπεξεργασίαν ἀραμαϊκῶν πηγῶν, ὁ W. K. L. Ziegler²⁷ ἐδέχθη ὡς πηγὴν τοῦ πρώτου μέρους τῶν Πράξεων τὰς ἀποκρύφους Πράξεις τοῦ Πέτρου ἢ τὸ Κήρυγμα τοῦ Πέτρου, γραπτὰς δὲ πηγὰς διὰ τὸ μαρτύριον τοῦ Στεφάνου καὶ τὴν μεταστροφὴν τοῦ Παύλου, ὁ J. G. Eichhorn²⁸ ἀπεδέχθη τὴν γνησιότητα καὶ ἱστορικότητα τῶν ὁμιλιῶν τῶν

25. De fontibus commentariorum sacrorum, qui Lucae nomen praeferunt, deque eorum concilio et aetate. Altonae 1798.

26. Geschichte der Apostel von Lukas übersetzt und mit Anmerkungen begleitet, 1799. Ἐνταῦθα τίθεται διὰ πρώτην φοράν τὸ πρόβλημα τῶν σημειτισμῶν ἐν Πράξεσι, τὸ ὁποῖον ἀργότερον ἀψησόλησε σοβαρῶς τὴν ἔρευναν.

27. Über den Zweck, die Quellen und die Interpolationen der Apostelgeschichte, Gablers Neuestes Theologisches Journal 7 (1801) 125 ἐξ.

28. Einleitung in das Neue Testament, 1810, Band 2, § 149.

Πράξεων, ἠρνήθη ὅμως τὴν ὑπαρξίν γραπτῶν πηγῶν, λόγω τῆς ἐνότητος τοῦ ὕφους καὶ τοῦ τρόπου χρήσεως τῶν Ο', ὁ δὲ J. C. Riehm²⁹ ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει χρησιμοποιοεῖ ἀποσπασματικὰς συντόμους πηγὰς, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, ὡς αὐτόπτης μάρτυς, ἀντλεῖ ἐκ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ ἐμπειριῶν.

Μετὰ τῆς τελευταίας ταύτης ὑποθέσεως ἄρχεται ἡ θεολογικὴ διαμάχη. Ὁ F. Schleiermacher³⁰, θεωρήσας τὸ κατὰ Λουκᾶν καὶ τὰς Πράξεις ὡς ἐνιαῖον ἔργον, ὑπέλαβεν ὡς αὐθεντικὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Προλόγου τοῦ τρίτου εὐαγγελιστοῦ καὶ ἀπεδέχθη τὴν ὑπαρξίν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων μαρτύρων διὰ τὰς Πράξεις. Οὕτως ἡ τριπλῆ π.χ. διήγησις τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Παύλου, ἡ διπλῆ τοιαύτη τοῦ Κορνηλίου, αἱ συχναὶ ἐπαναλήψεις, ἀσυνέπειαι καὶ ἀντιφάσεις δέον ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ἐπὶ μέρους κεχωρισμένων πηγῶν. Αἱ Πράξεις λοιπὸν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν εἶναι σύνθεσις ἐκ προὔπαρχουσῶν πηγῶν, ἐξ ἡμερολογίων τῶν κοινοτήτων τῆς Ἱερουσαλήμ, Ἀντιοχείας καὶ Ἐφέσου ἀφ' ἑνὸς (τὸ πρῶτον μέρος), καὶ ἐκ ταξιδιωτικῶν ἡμερολογίων ἀφ' ἑτέρου (τὸ δεύτερον μέρος). Τοῦτο σημαίνει ὅτι αἱ Πράξεις εἶναι ἀτελεῖς κείμενον, συνονθύλευμα πηγῶν, τὸ ὁποῖον προδίδει τὴν ἀδεξιότητα τοῦ συγγραφέως. Τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν πηγῶν πρὸς τὸν συγγραφέα, τὸ πρόβλημα τῆς παραδόσεως καὶ τῆς συνθέσεως, ὅπερ ἀπασχόλησε καὶ διέμορφωσε τὴν μετὰ ταῦτα ἔρευναν, ἐτέθη ἤδη ἐνταῦθα ὑποτυπωδῶς.

Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Schleiermacher ὑποστηρικθεῖσαν διακρίσιν τοῦ Λουκᾶ ἀπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν ἀνεπεξεργάστων («ἡμεῖς-ἑδαφίων») ἀντέταξεν ὁ Mayrhofer³¹ τὴν ἐνότητα τοῦ ὕφους ἐν συμπάσῃ τῇ διηγῆσει τῶν Πράξεων, ἣν καὶ ἀπέδειξεν ἐν ἐκτάσει. Αἱ Πράξεις ἐπομένως, ὁμοῦ μετὰ τοῦ κατὰ Λουκᾶν, εἶναι ἔργον ἐνὸς συγγραφέως. Ὡς τοιοῦτον ἀνεγνώρισεν οὗτος οὐχὶ τὸν Λουκᾶν, ἀλλὰ τὸν Τιμόθεον, ὃν εἶχεν ἐκλάβει ὁ Schleiermacher ὡς συνθέτην μόνον τῶν ἀνεπεξεργάστων («ἡμεῖς-ἑδαφίων»). Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐτροποποιήθη πάλιν ἀργότερον ὑπὸ τοῦ A. F. Gröber³², ὅστις διέκρινε μετὰ τὸ ἀγνώστου συγγραφέως τοῦ πρώτου μέρους (κεφ. 1-12) καὶ τοῦ Λουκᾶ τοῦ δευτέρου μέρους (κεφ. 13-28), τὸ δὲ ὕστερον παραδεδομένον κείμενον τῶν Πράξεων ἐθεώρησεν ὡς συνένωσιν τούτων ὑπ' ἀγνώστου τινὸς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1ου αἰῶνος. Τὴν λεπτολόγον ταύτην κριτικὴν κατέκλεισεν ὁ E. Schwabek³³, ὁ ὁποῖος ὑπέθεσεν ὅτι αἱ Πράξεις εἶναι ἡ συνέ-

29. De fontibus actuum apostolicorum 1821.

30. Einleitung ins Neue Testament, herausgegeben von G. Wolde, Berlin 1845 (Friedrich Schreiermachers sämtliche Werke, 1. Abteilung: zur Theologie, 8. Band).

31. Historisch-critische Einleitung in die petrinischen Schriften, nebst einer Abhandlung über den Verfasser der Apostelgeschichte, 1835.

32. Geschichte des Urchristentums. Abteilung II, 1838, 245 ἐξ.

33. Über die Quellen der Schriften des Lukas, 1847.

νωσις καὶ ἐπεξεργασία βιογραφιῶν τοῦ Πέτρου καὶ Βαρνάβα, ἐνὸς ῥητορικοῦ μαρτυρολογίου τοῦ Στεφάνου καὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Σίλα. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς βάσις τοῦ δευτέρου μέρους (κεφ. 15-28).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξέσπασεν ἡ θεολογικὴ διαμάχη, ἡ προκληθεῖσα ὑπὸ τῆς σχολῆς τῆς Τυβίγγης, οὕτως ὥστε τὸ ἐνδιαφέρον ἐστράφη πρὸς τὰ ὑπὸ ταύτης θιγέντα θέματα. Πρῶτον κατὰ τὸ 1885 ὁ J a c o b s e n³⁴ ἔθεσεν ἐκ νέου τὸ θέμα τῶν πηγῶν τῶν Πράξεων, ὃν ἠκολούθησε σειρὰ ἐπιφανῶν ἐρευνητῶν. Μεταξὺ ἄλλων³⁵ ὁ B. W e i s s³⁶ ἀπέδωσε τὰς Πράξεις εἰς τὸν Λουκᾶν, τὸν συνοδὸν τοῦ Παύλου, ἐκ τῶν ταξιδιωτικῶν σημειώσεων τοῦ ὁποίου προέρχεται ὁλόκληρον τὸ δεύτερον μέρος· διὰ τὸ πρῶτον μέρος ἐχρησιμοποίησεν οὗτος γραπτὰς διηγήσεις ἐνὸς Ἰουδαίου-Χριστιανοῦ αὐτόπτου, εἰς ἃς παρενέβαλεν ἰδίᾳ πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἤντησεν ἐκ προφορικῶν παραδόσεων. Τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως ὕλικου, τὸ ὁποῖον ἐπεξεργάσθη ἀργότερον εἰς συντάκτης, ἐξεπροσώπησεν ὁ M. S o r o f³⁷. Οὕτως αἱ Πράξεις συνετέθησαν κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, ὅστις ἐχρησιμοποίησε μίαν γραπτὴν πηγὴν περὶ τοῦ Βαρνάβα. Τὸ ἔργον τοῦ Λουκᾶ συνεπλήρωσεν ἀργότερον ὁ Τιμόθεος μετὰ διηγήσεων περὶ τοῦ Πέτρου καὶ πολλαπλῶν προσθηκῶν. Ὁ S o r o f ἦτο τῆς γνώμης, ὅτι εἶναι δυνατὸς ὁ διαχωρισμὸς τοῦ προϋπάρχοντος ὕλικου καὶ τῶν ἐπισυναφθεισῶν ὑπὸ τοῦ Τιμοθέου προσθηκῶν καὶ μάλιστα εἰς ἕκαστον ἐδάφιον κεχωρισμένως.

Νέαν ὄθησιν εἰς τὴν ἔρευναν ἔδωσαν αἱ συγγραφαὶ δύο ἐξεχόντων ἐρευνητῶν, τῶν P. F e i n e³⁸ καὶ F. S p i t t a³⁹. Ἀμφότεροι ὑπέθεσαν ὅτι ἡ μὴ συνοπτικὴ πηγὴ τοῦ Λουκᾶ (ἐκτὸς δηλ. Q καὶ Μάρκ.) ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς Πράξεις. Ὁ πρῶτος διέγνωσε ταύτην ἕως τοῦ κεφ. 12, 24, ἐνῶ διὰ τὰ κεφ. 6 καὶ 7 ὑπέθεσε δευτέραν πηγὴν, ἥτις πάλιν ἀνάγεται εἰς δύο διαφορετικὰς πηγὰς. Ὁ δεύτερος συνέδεσε Πράξ. 1 εἰς Λουκ. 24, 53 καὶ ὠνόμασε ταύτην πηγὴν Α. Αὕτη ἔχει ὑψίστην ἱστορικὴν ἀξίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δευτέραν δημῶδη πηγὴν Β. Ἀμφότεραι αἱ πηγαὶ δύνανται εὐκρινῶς νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἐν τῷ συνόλω

34. Die Quellen der Apostelgeschichte, 1885.

35. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν H. W. W e n d t, Handbuch zur Apostelgeschichte (Meyer-Kommentar), 1888⁹, V a n M a n e n, Paulus I: De Handelingen der Apostelen, Leyden 1890 (πρβλ. βιβλιοχριστιαν τούτου ὑπὸ W. H e i t m ü l l e r, ThR. 2 (1899) 86 ἐξ. C. C l e m e n, Chronologie der paulinischen Briefe 1893. J o h. J ü n g s t, Die Quellen der Apostelgeschichte, 1895.

36. Lehrbuch der Einleitung in das Neue Testament, 1889².

37. Die Entstehung der Apostelgeschichte, 1890.

38. Eine Vorlukanische Überlieferung des Lukas in Evangelium und Apostelgeschichte, 1891.

39. Die Apostelgeschichte, ihre Quellen und deren geschichtlicher Wert, 1891.

τῆς διηγήσεως τῶν Πράξεων καὶ προέρχονται ἢ μὲν Α ἐκ τοῦ Λουκᾶ, ἢ δὲ Β ἐκ τινος ἀγνώστου, τοποθετουμένη χρονικῶς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ. Κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα συνηνώθησαν ἀμφοτέραι αἱ πηγαὶ ὑπὸ τινος συντάκτου. Ἐν τρίτον βιβλίον περὶ τῆς ἱστορίας τῆς λοιπῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς ἢ ἀπωλέσθη ἢ δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τοῦ συντάκτου. Τέλος ὁ Α. Hilgenfeld⁴⁰ διεπίστωσε τρεῖς πηγὰς: ἰουδαϊστικὰς πράξεις Πέτρου, ἑλληνιστικὰς πράξεις τῶν ἑπτὰ διακόνων καὶ λουκανεῖους πράξεις τοῦ Παύλου. Ὁ τελευταῖος συντάκτης, ὀδηγούμενος ὑπὸ διαλλακτικῶν ἐλατηρίων, ἐπεξεργάσθη ἰσχυρῶς τὰς πηγὰς αὐτάς.

Τὸ θέμα τῶν πηγῶν τῶν Πράξεων συνεδέθη ὑπὸ δύο ἐρευνητῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μετὰ προβλημάτων τοῦ κειμένου. Ἡ προφανὴς διαφορὰ τοῦ «δυτικοῦ» ἀπὸ τοῦ «ἀνατολικοῦ» τύπου τοῦ κειμένου ὠδήγησε τὸν φιλόλογον F. Blass⁴¹ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι αἱ Πράξεις συνετέθησαν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸ 57-59. Διαδοθέντα ἀντίγραφα τοῦ κειμένου τούτου ἀπετέλεσαν τὸν «δυτικὸν» τύπον. Ἐπιστρέψας ὁ Λουκᾶς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεξεργάσθη χάριν τοῦ «κρατίστου» Θεοφίλου τὸ κείμενον αὐτοῦ καὶ οὕτω προῆλθεν ὁ «ἀνατολικὸς» τύπος. Ὁ Th. Zahn⁴² ἀπεδέχθη ὡσαύτως ὅτι ὁ Λουκᾶς ἀπέστειλεν ἐν ἀρχῇ σχεδιάγραμμα τοῦ ἔργου αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόφιλον. Ἐκ τῶν ἀντιγράφων τοῦ σχεδίου τούτου προέκυψεν ὁ «δυτικὸς» τύπος. Ὄταν ἀργότερον ἠθέλησεν ὁ Λουκᾶς νὰ «δημοσιεύσῃ» τὸ ἔργον αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ συμπληρώσῃ τὸ πρωταρχικὸν κείμενον. Οὕτω προῆλθεν ὁ «ἀνατολικὸς» τύπος τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων.

Ὁ Adolf von Harnack εἶναι ὁ τελευταῖος ἐρευνητής, ὁ ὁποῖος συστηματικῶς ἐπεδόθη εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος τῶν πηγῶν καὶ τοῦ συγγραφέως τῶν Πράξεων. Πρωτίστως εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ γενικὴ αὐτοῦ γνώμη περὶ τῆς προηγηθείσης κριτικῆς ἐρεύνης: «Οὐδὲν βιβλίον τῆς Κ.Δ. ὑπέφερε τοσοῦτον ὡς αἱ Πράξεις, ἂν καὶ τοῦτο, παρὰ τὰ ἀδύνατα αὐτοῦ σημεῖα, εἶναι, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, τὸ σπουδαιότερον καὶ ὠραιότερον βιβλίον τῆς Κ.Δ... Τὸ βιβλίον ὑπέφερε κυρίως, διότι ἡρμηνεύθησαν μονομερῶς καὶ ὑπερετονίσθησαν ὁ Παῦλος καὶ ὁ παυλινισμός. Ὑπέφερε, διότι ἐσχηματίσθη μία λανθασμένη εἰκὼν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἰουδαϊκοῦ καὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ χριστιανισμοῦ. Ὑπέφερε, διότι ἐτέθησαν εἰς ἓνα συνοδὸν τοῦ Παύλου (εἰδικὸν κατάλειμμα ἐνὸς ἀδικαιολογήτου σεβασμοῦ πρὸς πᾶν τὸ ἀποστολικόν!) αἱ πλέον ὑπερβολικαὶ ἀπαιτήσεις — ἀσφαλῆς κατανόησις τοῦ

40. Die Apostelgeschichte nach ihren Quellen untersucht, Zeitschr. für wissenschaftliche Theologie 1895 καὶ 1896.

41. M. & L. Die Textüberlieferung in der Apostelgeschichte, Studien und Kritiken 1894, 86-119.

42. Die Ursache der Apostelgeschichte des Lucas. Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons und der altkirchlichen Literatur IX, 1916, 2-6.

Παύλου, συνέπεια, ἐλευθερία ἀπὸ πάσης δεσμευούσης τάσεως, ἀπόλυτος ἀξιοπιστία καὶ ἀλάθητος μνήμη»⁴³. Ὁ H a r n a c k ἀφιέρωσε τρία συγγράμματα εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Πράξεων. Εἰς τὸ πρῶτον⁴⁴ ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ τρίτον εὐαγγέλιον καὶ αἱ Πράξεις συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, τοῦ «ἀγαπητοῦ ἱατροῦ» (Κολοσ. 4, 14), συμφώνως πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν. Ἡ κατόπιν συστηματικὴς ἐρεύνης ἀποδειχθεῖσα ταυτότης ἐνδιαφερόντων, ἡ ἐνιαία εἰκὼν τοῦ Παύλου, ἡ ἐνότης ὕφους καὶ λεξιλογίου ἀναγκάζει τὸν H a r n a c k ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἐνότητα τῶν Πράξεων, τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου μέρους. Ἰδίᾳ τὸ λεκτικὸν ὕφος καὶ τὸ λεξιλόγιον ὀδηγοῦν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦτο ἱατρός: «Αἱ ἀποδείξεις εἶναι πλέον ἢ ἐμφανεῖς. Κατὰ τὴν γνώμην μου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ τρίτον εὐαγγέλιον καὶ αἱ Πράξεις συνεγράφησαν ὑφ' ἐνὸς ἱατροῦ»⁴⁵.

Εἰς τὸ δεύτερον σύγγραμμα αὐτοῦ⁴⁶ ὑπεραμύνεται ὁ H a r n a c k τῆς ἐνότητος τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ συγγραφῆς. Οὕτω διὰ τὰ «ἡμεῖς-ἐδάφια» λύεται αὐτομάτως τὸ θέμα τῶν πηγῶν. Ὁ Λουκᾶς ἀντλεῖ ἐν μέρει ἐκ προσωπικῆς ἐμπειρίας ἐν μέρει ἐκ δηλώσεων αὐτοπτῶν. Διὰ τὸ πρῶτον μέρος, ἔνθα δὲν εἶναι εὐκολοὸς ὁ διαχωρισμὸς πηγῶν, ἐντοπίζει τὰς διηγήσεις εἰς τὰς περιφερείας, εἰς τὰς ὁποίας αὐταὶ ἀναφέρονται καὶ ὑποθέτει τὴν ὑπαρξίν κεχωρισμένων γραπτῶν πηγῶν. Οὕτω μία γραπτὴ πηγὴ (ἣν καλεῖ C) ἀνευρίσκεται ὀπισθεν τῶν διηγήσεων 6, 1-8, 4· 11, 19-30· 12, 25 (13, 1)—15, 35. Ταύτην ὀνομάζει «ἀντιοχειανὴν-ιεροσολυμητικὴν» πηγὴν, ἥτις ἀνάγεται πιθανῶς εἰς τὸν Σίλαν. Ταύτης διακρίνει ὁ H a r n a c k ἑτέραν πηγὴν A, «ιεροσολυμητικὴν-καισαρειανὴν» (ἐδάφια 3, 1-5, 16· 8, 5-40· 9, 31-41, 18· 12, 1-23), ἥτις πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ. Τέλος ἀνευρίσκεται καὶ τρίτη πηγὴ B, ἄνευ ἱστορικῆς σημασίας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν σκοπὸν τῶν Πράξεων ὁ H a r n a c k πιστεύει ὅτι οὗτος εἶναι ἡ διακήρυξις τοῦ ἔργου τοῦ Πνεύματος εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τελούμενα ἔργα, τ.ἔ. τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Παύλου ἐνώπιον τῶν ἰουδαίων κατηγόρων εἶναι δευτερευούσης σημασίας· πολιτικὰ ἀπολογητικὰ κίνητρα ἐλλείπουν παντελῶς.

Τέλος, εἰς τὸ τρίτον σύγγραμμα αὐτοῦ⁴⁷ ὁ H a r n a c k συνεχίζει τὴν

43. Lukas der Arzt. Der Verfasser des dritten Evangeliums und der Apostelgeschichte (Beiträge zur Einleitung in das Neue Testament 1), Leipzig 1906, 87, ὑποσ. 1.

44. Ἐνθ' ἄν.

45. Αὐτόθι, σελ. 137.

46. Die Apostelgeschichte (Beiträge zur Einleitung in das Neue Testament III). Leipzig 1908.

47. Neue Untersuchungen zur Apostelgeschichte (Beiträge zur Einleitung in das Neue Testament IV), Leipzig 1911.

φιλολογικο-κριτικὴν αὐτοῦ ἔρευναν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ταυτότητος τοῦ συγγραφέως τῶν «ἡμεῖς-ἑδαφίων» καὶ τοῦ πρώτου μέρους τῶν Πράξεων, ἀντικρούει τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Παύλου ἀντιτίθεται πρὸς ἐκείνην τῶν παυλείων ἐπιστολῶν καὶ ἀξιοῖ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Παύλου ἐν Ρώμῃ, κατὰ τὸν χρόνον τῆς φυλακίσεως αὐτοῦ.

Αἱ συντηρητικαὶ αὐταὶ ἀπόψεις τοῦ H a r n a c k ἐθεωρήθησαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡς ἐπισήμανσις τῆς χρεωκοπίας τῆς φιλελευθέρας κριτικῆς ἐρέυνης τῶν Πράξεων⁴⁸. Τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο βεβαίως ἡ πρόθεσις τοῦ H a r n a c k, διότι παρὰ τὰς συντηρητικὰς του ἀπόψεις περὶ τῆς συγγραφῆς, τοῦ σκοποῦ, τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας τῶν Πράξεων, ἐγείρει οὗτος ἐν πολλοῖς κριτικὴν σκέψιν. Ἡ οὐσιαστικὴ συμβολὴ τοῦ H a r n a c k συνίσταται εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος τῆς ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας τῶν Πράξεων.

Τὰ συντηρητικὰ πορίσματα τοῦ H a r n a c k κατεπολεμήθησαν, ὡς ἦτο φυσικόν, ὑπὸ ἐξόχων ἐρευνητῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἐπεσήμανε τὰς ἀντεπ.στημονικὰς συνεπείας, τὰς προκυψάσας ἐκ τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀξιοπιστίαν τῶν Πράξεων. Οὕτως οἱ C. C l e m e n⁴⁹, J. W e l l h a u s e n⁵⁰ καὶ H. J. C a d b u r y⁵¹ ἀνῆρσαν τὴν μονομέρειαν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦτο ἰατρός· ὁ W e l l h a u s e n μάλιστα ἀπέδειξεν ὅτι οὗτος θὰ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἦτο... ναύτης⁵². Ταυτοχρόνως ὅμως κατενοήθη ὅτι ἡ λεπτολόγος κριτικὴ τῶν πηγῶν τείνει νὰ κατατεμαχίσῃ τὴν μαρτυρίαν τῶν Πράξεων καὶ νὰ θεωρήσῃ τὸν συγγραφέα αὐτῶν ὡς ἀμέτοχον συντάκτην, τοῦ ὁποῦο ἡ προσωπικὴ συμβολὴ δὲν λαμβάνεται σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν. Τὰς ἀπόψεις αὐτὰς προέβαλε πρῶτον ὁ W e l l h a u s e n, ἀνέπτυξε δὲ ὁ P. W e n d l a n d⁵³. Οὗτος πρῶτος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρέυνης τῶν Πράξεων ἐμελέτησε συστηματικῶς τὰς ἐπὶ μέρους ἐνότητας αὐτῶν, τὸν πρόλογον, τὰς ὁμιλίαις καὶ τὰς ἐπὶ μέρους διηγῆσεις. Τὰ πορίσματα αὐτοῦ συνιστοῦν τὸ μεταίχιμιον πρὸς τὴν τρίτην περίοδον τῆς ἐρέυνης τῶν Πράξεων. Κατ' αὐτὸν ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τῶν Πράξεων εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ περιορισμένας καὶ πενιχρὰς πηγὰς, τὰς ὁποίας ἐντέχνως, διὰ προσθηκῶν, ῥαφῶν καὶ ἐπαναλήψεων συνήνωσεν εἰς ἓν ὅλον. Αἱ ἀντιφάσεις, τάσεις καὶ συνεχεῖς ἐπαναλήψεις, δέον ν' ἀποδοθοῦν οὐχὶ εἰς τὴν διαλλακτικὴν τάσιν τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' εἰς τὰς προκεχωρημένας θεολογικὰς καὶ ἱστορικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς ὁποίας οὗτος μεταφέρει εἰς τὰς Πράξεις. Οὕτω π.χ. ἡ κλήσις τοῦ

48. The Beginnings of Christianity II, 393 ἐξ.

49. ThR 10 (1907) 97 ἐξ.

50. Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-historische Klasse 1907.

51. The Style and Literary Method of Luke, Harvard Theol. Studies VI, 1909.

52. Ἔργ. μν.

53. Urchristliche Literaturformen (Handbuch zum NT I,3), 1912³.

Παύλου εἰς ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν δὲν γίνεται κατανοητὴ εἰς τὰς θεολογικὰς αὐτῆς συνεπείας, ἡ ἀποκάλυψις ἀπαλλάσσεται τῶν ἰουδαϊκῶν αὐτῆς κατηγοριῶν, οἱ δὲ ἰουδαῖοι γίνονται οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τοῦ Παύλου. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι γνώστης τῆς εὐρυτέρας θύραθεν φιλολογίας, ἧς χρησιμοποιεῖ τὰ φιλολογικὰ πρότυπα, ὡς π.χ. τὸν πρόλογον, τὰς μαρτυρικὰς διηγήσεις, τὰ θαύματα, τὰς περιγραφὰς τῶν ἡρώων αὐτοῦ. Αἱ Πράξεις ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν δὲν εἶναι ἱστοριογραφικὸν κείμενον, ἀλλὰ, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων, ἐν σύμπλεγμα ἱστορίας, μύθων ἡρώων (θεῶν ἀνδρῶν) καὶ ἐλευθέρων συνθέσεων. Τὴν φιλολογικὴν ταύτην ἔρευναν τῶν Πράξεων, ἰδίᾳ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁμιλίας, τῶν προσευχῶν καὶ τῶν θεῶν κατηγορημάτων προώθησεν ἐν συνεχείᾳ ὁ φιλόλογος E. N o r d e n⁵⁴. Οὗτος ἀπέδειξεν ὅτι ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁμιλίᾳ ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιεῖ ἐν ἰουδαϊκο-χριστιανικῶν πρότυπον, διαμορφωθὲν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐνὸς στωϊκοῦ τοιοῦτου. Ἡ ἄποψις αὕτη ἐγένετο γενικῶς ἀποδεκτὴ⁵⁵.

Τὴν τελευταίαν συμβολὴν εἰς τὴν «κριτικὴν τῶν πηγῶν» τῆς ἐποχῆς αὐτῆς προσέφερον ὁ Γάλλος A. L o i s y εἰς τὸ ὀγκῶδες ὑπόμνημα αὐτοῦ⁵⁶. Οὗτος διαβλέπει εἰς τὸ κανονικὸν κείμενον τῶν Πράξεων ἐν πρωταρχικῶν ἀπολεσθὲν ἔργον, τὸ γνήσιον ἔργον τοῦ Λουκᾶ, καὶ ἐν ἐπικάλυμμα αὐτοῦ, μίαν ἀυθαίρετον καὶ ἀυθάδη ἐπεξεργασίαν, ὑπὸ ἀγνώστου τινός, ἐκ τῶν ὑπευθύνων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀπεκάλεσε φανταστικὴν ὁ διάσημος Γάλλος M. G o g u e l⁵⁷. Ἀντὶ ταύτης ἀντέταξεν οὗτος ἑτέραν, πλέον πολυπλοκὸν, καθ' ἣν τὸ πρωταρχικὸν ἔργον τοῦ Λουκᾶ συνετέθη ἐκ νέου ὑπὸ ἀγνώστου τινός, ὃν ὀνομάζει «συγγραφέα πρὸς Θεόφιλον». Οὗτος ἐχρησιμοποίησεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἔργου τοῦ Λουκᾶ καὶ ἑτέρας πηγὰς. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ «συγγραφέως πρὸς Θεόφιλον» ἐπεξεργάσθη πάλιν ἕτερος ἄγνωστος, ὅστις παρεισῆγαγε καὶ ἑτέρας τροποποιήσεις.

Αἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς «κριτικῆς τῶν πηγῶν» ἀναπτυχθεῖσαι θεωρίαι δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τέσσαρας:

α. Μία ἐνιαία πηγὴ. Αἱ Πράξεις εἶναι ἐπεξεργασία καὶ ἐπανέκδοσις ἐνὸς προϋπάρχοντος κειμένου· ἐὰν τοῦτο ἦτο καθ' ἑαυτὸ πηγὴ ἢ σύνθεσις πολ-

54. Agnostos Theos. Untersuchungen zur Formgeschichte religiöser Rede 1913, Darmstadt 1956⁴.

55. Ἔτερα πορίσματα τοῦ N o r d e n, ὡς π.χ. ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ «τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ» παρελήφθη ἐκ τῆς συγγραφῆς Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως «περὶ θυσιῶν» ἢ ὅτι ὁ «ἄγνωστος Θεός» τῶν Πράξεων ἀναφέρεται εἰς τὸν ὕψιστον καὶ κατ' οὐσίαν ἄγνωστον θεὸν τοῦ γνωστικισμοῦ, ἐθεωρήθησαν ἐξεζητημένα. Πρβλ. πρὸς τούτους E. H a e n c h e n, Die Apostelgeschichte 31.

56. Les Actes des Apôtres, Paris 1920.

57. La critique actuelle des Actes et le commentaire de M. Alfred Loisy, Rev. d' Hist. et de Philos. Relig. 1921, 446-463.

λαπλῶν πηγῶν, τοῦτο εἶναι δευτερεῦον (B. Weiss, Feine, Torrey⁵⁸). Παραλλαγή τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποφίσις ὅτι μόνον τὸ πρῶτον μέρος τῶν Πράξεων ἀνάγεται εἰς μίαν πηγήν. Ὁ Λουκᾶς δηλ. ἐχρησιμοποίησεν ὡς βᾶσιν μίαν ἱστορίαν τῆς πρώτης ἐκκλησίας ἐκ τῶν καταβολῶν αὐτῆς μέχρι τῆς ἀποστολικῆς συνόδου, ἣν καὶ ἐτροποποίησε συνειδητῶς (Sorof, Norden, Loisy, Goguel).

β. Παράλληλοι πηγαί. Τὸ κανονικὸν κείμενον τῶν Πράξεων εἶναι συνειδητῆ καὶ ἄτεχνος σύνθεσις δύο παραλλήλων πηγῶν Α καὶ Β, Ἰουδαϊζούσης καὶ ἑλληνιστικῆς. Αὗται διαφαίνονται εἴτε εἰς σύμπασαν τὴν διήγησιν αὐτῶν εἴτε μόνον εἰς τὸ πρῶτον μέρος (Spitta, Jüngst, Wendt, Harnack καὶ ἀργότερον BoReicke⁵⁹).

γ. Συμπληρωματικαὶ πηγαί. Ἡ ἀποδοχὴ παραλλήλων πηγῶν ἦτο εὐκόλον νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν περισσοτέρων τῶν δύο. Οὕτως ὁ Harnack ἐδέχθη ἀντιοχειανὴν πηγήν, ἱεροσολυμητικὴν-καισαρειανὴν, ἱεροσολυμητικὴν, ἰδίαν δὲ πηγήν διὰ τὴν διήγησιν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Παύλου. Ὡσαύτως διὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διήγησιν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ ὑπαρξίς δύο ἢ περισσοτέρων πηγῶν, γεωγραφικῶς ἐντοπισμένων (Königsmann, Schleiermacher, Schwanbeck, J. Weiss, Hilgenfeld, ὁμοίως L. Cerfaux⁶⁰ καὶ E. Trocmé⁶¹).

δ. Ἀντιοχειανὴ πηγή. Πολλοὶ τῶν ἀποδεχομένων συμπληρωματικὰς πηγὰς ἐθεώρησαν τὴν Ἀντιόχειαν ὡς πιθανὴν πληροφοριοδότριαν. Ὁ προσδιορισμὸς ὁμῶς τῆς πηγῆς αὐτῆς εἰς τὸ κείμενον τῶν Πράξεων δὲν εἶναι ἐνιαῖος καὶ ὑπάρχει ἀσυμφωνία ὡς πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς, ἐὰν δηλ. αὕτη ἦτο γραπτὴ, ἐκ τῶν ἀρχαίων τῆς κοινότητος, ἢ προφορικὴ, γνωστὴ εἰς τὸν Λουκᾶν, δεδομένου ὅτι οὗτος ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀντιοχεύς. Ὑπέρμαχοι τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς (προταθείσης κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ H. H. Wendt) μετὰ σχετικῶν τροποποιήσεων, ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς πηγῆς, εἶναι οἱ J. Jeremiaš⁶², R. Bultmann⁶³ καὶ P. Benoit⁶⁴.

58. Οὗτος ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ πρῶτον μέρος τῶν Πράξεων εἶναι ἑλληνικὴ μετάφρασις καὶ ἐπεξεργασία ἐνὸς ἀραμαϊκοῦ κειμένου (The Composition and Date of Acts, Cambridge 1916).

59. Glaube und Leben der Urgemeinde. Bemerkungen zur Apostelgeschichte 1-7, Zürich 1957.

60. La composition de la première partie du Livre des Actes, Recueil Lucien Cerfaux II, Gembloux 1954, 63-91.

61. Le Livre des Actes et l' Histoire, Paris 1957.

62. Untersuchungen zum Quellenproblem der Apostelgeschichte, ZNW 36 (1937) 205-221.

63. Zur Frage nach den Quellen der Apostelgeschichte, Exegetica. Aufsätze zur Erforschung des Neuen Testaments, Tübingen 1967, 412-423.

64. La deuxième visite de saint Paul à Jérusalem, Biblica 40 (1959) 778-796.

Διὰ τῶν τελευταίων συγγραφῶν ἔχομεν πλέον εἰσέλθει εἰς τὴν τρίτην φάσιν τῆς ἐρεύνης τῶν Πράξεων, τὴν γνωστὴν «κριτικὴν τῶν φιλολογικῶν εἰδῶν» (Formgeschichte), ἔνθα ἡ ἔρευνα ἀνεγνώρισε τὴν χρεωκοπίαν τῆς «κριτικῆς τῶν πηγῶν», τῆς ἱστορικῆς δηλ. ἐρεύνης, ἡ ὁποία κατευθύνεται ὑπὸ μονομερῶν τάσεων καὶ προσωπικῶν κριτηρίων. Ἡ προσοχὴ στρέφεται πλέον πρὸς αὐτὴν τὴν μορφήν τοῦ κειμένου καὶ ζητεῖται ἡ ἔρευνα τῆς θεολογικῆς μαρτυρίας αὐτοῦ. Βεβαίως καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ταύτῃ περιόδῳ τῆς ἐρεύνης τῶν Πράξεων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραθεωρηθοῦν τὰ αἰτήματα τῆς «κριτικῆς τῶν τάσεων» καὶ τῆς «κριτικῆς τῶν πηγῶν». Ταῦτα ὅμως τίθενται πλέον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν νέων προοπτικῶν καὶ ὁσάκις προβάλλονται, ἀποσκοποῦν εἰς τὸ νὰ ἐμπεδώσουν καὶ ἐπιστηρίζουν τὰ ἐξαχθέντα θεολογικὰ πορίσματα.

(Συνεχίζεται)